

Bokmeldinger

I tro og tjeneste: Det Norske Misjonsselskap 1842–1992 (2 bind), red. Torstein Jørgensen, Stavanger: Misjonshøgskolen 1992.

Olav Hodne, *Santalmisjonens historie. Bind III: 1911–1967*, Oslo: Santalmisjonens Forlag 1992.

Året 1992 markerte ikke bare store jubileer for Det Norske Misjonsselskap (150 år) og Santalmisjonen (125 år), men brakte viktige bidrag til norsk misjonshistorie: et tobindsverk om NMS og det tredje bind i Santalmisjonens historie (de to første kom i forbindelse med 100-årsjubileet i 1967). Det er all mulig grunn til å gratulere både misjonsselskapene og deres redaktører og forfattere med satsningen og resultatene av deres innsats.

Av naturlige grunner er de to jubileumsarbeidene svært forskjellige. For NMSs vedkommende forelå det en grundig historisk bearbeidelse til 100-årsjubileet i 1943, et gedigent historieverk i fire bind som dekket både hjemmearbeidet og arbeidet på de forskjellige misjonsmarkene. I tillegg forelå i 1942 John Nomes analyse av misjonens forhistorie i Norge, *Demringstid i Norge*. For Santalmisjonens vedkommende forelå altså de to første bindene i misjonens historie som dekket tiden frem til Skrefsruds død i 1910, i tillegg til flere monografier av mer biografisk karakter om misjonens store pionerer. Det var derfor naturlig å avslutte det som allerede var planlagt til jubileet i 1967: misjonens historie frem til 1967. På ett eller annet tids-

punkt kommer vel den endelige oppdateringen i et fjerde bind.

I tro og tjeneste er en vakker og oversiktlig historisk fremstilling. De to bindene innbyr til lesning, og billedmaterialet er utsøkt. Men hva gjør man når de første 100 år allerede er bearbeidet så grundig? Redaktøren og hans komité har valgt en mellomvei: en innledende historisk samleberetning om de første hundre år, deretter mer detaljerte analyser av arbeidet hjemme og i de enkelte land i de siste femti år. Det er antakelig en naturlig løsning, og markerer sammenhengen i misjonsarbeidets utvikling.

Den innledende analysen er vederheftig og avbalansert, men jeg vil tro at de forholdsvis stramme rammene for denne delen har begrenset mulighetene for å komme med så mye nytt. De som skrev historien til 100-årsjubileet hadde trolig mer både av tid og av ubearbeidet materiale til sin disposisjon (ved siden av mange flere boksider). Mens arbeidet dengang var mer av en pioneroppgave, får den forholdsvis knappe historiske innledningen denne gang litt karakter av reprise. Man spør seg selv likevel om det ikke kunne ha vært mer nytt å ta med: f.eks. en grundigere behandling av misjonens plass og rolle i den bredere historiske kontekst i Norge, eller dens forhold til andre oppbrudds-, utvandrings- og ekspansjonsbevegelser i det norske samfunn.

Når det gjelder misjonens historie i de enkelte land, varierer kvaliteten ganske betraktelig i de forskjellige bidragene, naturlig nok. I stedet for å

ta opp de enkelte kapitlene tillater jeg meg noen kommentarer til helhetstendenser. Det første som slår en, er at historieverket er så til de grader orientert om misjonen. Naturlig for et jubileumsverk om et misjonsselskap, vil mange mene. Javel, men når man stadig sitter igjen med inntrykket av at den kristne kirke først kom til landet da NMS gjorde sin entré, blir det galt. I en del land ankom NMS lenge etter at andre kirker var vel etablert, og utgjør en liten brikke i en stor kirkesammenheng. Denne bevisstheten om økumenisk sammenheng bør komme tydeligere frem selv i et historieverk om NMS. I tillegg til dette, savner man den lokale historiske og kulturelle sammenheng. Noe sies selvsagt, men alt for lite til å forstå dynamikken i NMSs og kristendommens møte med de lokale kulturene. Det gjelder også de senere årtienes politiske prosesser i de enkelte landene. Jeg vil ikke tro at NMSs arbeid er så isolert som man av og til får inntrykk av i dette verket.

Som misjonsteolog savner man også en mer reflektert teologisk dimensjon. Noe skrives selvsagt om kirkepolitiske og teologiske tendenser både hjemme og ute, men det er mye om begivenheter og personer og organisasjoner, og lite om teologisk utdypning og liten refleksjon omkring brytninger i misjonsteologi og strategi. Man kvier seg for å tro at misjonens utvikling er så pragmatisk og strategisk, og så lite teologisk motivert som fremstillingen av og til synes å avdekke.

Olav Hodnes bind 3 i Santalmisjonens historie er mer helhetlig i den forstand at den er en manns verk og konsentrerer seg om ett misjonsselskap i en region, India. Såvidt jeg kan

se, baserer arbeidet seg på solide undersøkelser i materialet, først og fremst norske kilder. Man får da også en solid gjennomgang av arbeidets faser og felter, hovedaktører og forskjellige arbeidsgrener. Det er i sannhet et imponerende og utholdende arbeid som her dokumenteres. Den som vil vite hva Santalmisjonen har gjort i India fra 1910 til 1967, har et solid ståsted.

En del svakheter preger også boken. Med den forholdsvis detaljerte fremstillingen av de forskjellige arbeidsgrener og felter får man av og til følelsen av pliktløp. Det blir noe tungt og traust over det hele. Enda mer enn NMS-verket blir en slått av den ensidige konsentrasjonen om misjonsselskapet. Nasjonale medarbeidere og organisasjoner er der selvsagt, men de forsvinner nesten i mengden av (ofte svært detaljert) informasjon om misjonærer, misjonsstasjoner og arbeidsprosjekter. Selv andre misjonsselskaper er nesten utenfor horisonten, enda fjernere er andre kirker, økumeniske organer og politiske begivenheter. Det er ekstra overraskende i en misjon som begynte i ikke-lutherske kirkesammenheng og som i pionerfasen spilte en enorm politisk og sosial rolle.

Man blir også litt skuffet over kvaliteten i billedmaterialet. Ikke bare sammenliknet med NMS-verket som ligger årtier foran i kvalitet, men selv i forhold til de to første bindene i verket (fra 1967/68) er kvaliteten dårlig og utvalget heller fantasiløst. Noe kan nok skyldes økonomi, men kanskje også hastverk, – med Santalmisjonen i ryggen skulle det ikke være nødvendig med så mange faldmede bilder av misjonærer, misjonsstasjoner, institusjoner og presteordi-

nasjoner. Bokens oppsett er også preget av hastverk. Etter hovedbolken «Fra misjon til kirke: 1911–1950» regner man med en eller flere tilsvarende bolker, men får bare et par kapitler som anhang på slutten: «Det historiske kirkemøte i 1950» og «Misjon og den nasjonale kirke». Mange underavsnitt slutter midt på en side for å fortsette på neste side, og det er for mange trykkfeil.

Notto R. Thelle

Masao Abe, *Zen and Western thought*, ed. William R. LaFleur, Honolulu: University of Hawaii Press 1985.

The emptying God: A Buddhist-Jewish-Christian conversation, eds. John B. Cobb, Jr. and Christopher Ives, New York: Orbis Books 1990.

Buddhist emptiness and Christian trinity: Essays and explorations, eds. Roger Corless and Paul F. Knitter, New York: Paulist Press 1990.

En sentral person går igjen i disse tre bøkene: Masao Abe, japansk filosof fra den såkalte Kyoto School of Philosophy. Som så mange andre filosofer i denne tradisjonen står han for en grunnleggende buddhistisk filosofi, kombinert med mange års praksis i buddhistisk meditasjon. Samtidig er han skolert i vestlig filosofi, og har i flere tiår med stor energi engasjert seg i samtalen med kristne teologer. I denne samtalen har han ikke bare pliktskyldigst lest mye teologi og lyttet til teologer, for så å gå videre med å forklare sine buddhistiske idéer. Han har på en beundringsverdig måte gått inn på teologenes enemerker, gravd seg inn i vanskelige teologiske

spesialiteter, stilt undersøkende og kritiske spørsmål, og endog forsøkt å bidra med utdypning av deres og sin egen teologiske innsikt.

Undertegnede har hatt gleden å følge Abe fra en nokså tidlig fase i denne dialogen. Det var ikke minst symposiene i tidsskriftet *Japanese religions* (utgitt av NCC Center for the Study of Japanese Religions i Kyoto) fra 1960-tallet som brakte Abe i kontakt med en større internasjonal krets av teologer, og som gjorde at debatten utviklet seg til en av de sentrale begivenheter i internasjonal teologisk debatt i de senere årene. Ikke minst i amerikansk teologi merkes dette, med kjente teologer som John B. Cobb, Shubert Ogden, David Tracy, Gordon Kaufmann og andre, men også europeiske teologer som Hans Küng, Jürgen Moltmann, Heinrich Ott og andre har engasjert seg.

Abe selv er en stillfarende tenker, uten noen spesiell veltalenhet. Og etter en del lesning og kontakt merker man nok at det er en viss temakrets som går igjen i det han skriver. Styrken i hans engasjement er kanskje den utholdende og nesten trassige pukkingen på visse sentrale buddhistiske innsikter, som er utgangspunkt for en like utholdende prøving av en del nedarvede teologiske innsikter.

På en måte dreier hele hans filosofi seg om forståelsen av mennesket og hele virkeligheten utfra det buddhistiske sentralbegrepet *sunya* og *sunyata* (det tomme, tomheten), eller med uttrykk andre foretrekker: Intet-/Intetheten. Dette står ikke for en vestlig nihilisme, men utvikles av læren om *pratitya samutpada*, den buddhistiske kausalitetstenkning som for-

står alle ting som en uendelig prosess av gjensidig påvirkning og avhengighet, det som på engelsk ofte kalles «dependent origination». Den buddhistiske verden som formes omkring disse sentralbegrepene befinner seg langt fra kristne helhetsforståelser av tilværelsen, både når de gjelder Gud, mennesket og verden. Ofte ser det ut til at den buddhistiske og kristne verden dreier seg om helt forskjellige akser og har lite med hverandre å gjøre.

På denne bakgrunn kan man forundre seg over at nettopp en buddhistisk filosof blir engasjert i samtalen med kristne teologer. Det er likevel ikke så underlig. Dels har flere av Abes lærere nettopp utfra tilsvarende engasjement latt seg utfordre til dialog med kristen tenkning. Abe viderefører således arven fra Kyoto-filosofien. Men dels ligger det – på tross av forskjellene – i at nettopp i disse hovedbegrepene inviterer til en samtale omkring forståelsen av det absolutte (Gud, det guddommelige) og av mennesket og verden. Taler buddhister og kristne likevel om den samme virkeligheten? Er der noen sammenheng mellom tomheten (sunyata) og Gud; og ikke minst: er det noe slektskap mellom den buddhistiske talen om tomheten og den kristne forståelse av Gud som i Kristus «uttømmer» seg selv og gir avkall på sin guddommelighet?

Mens Abes tenkning tidligere var tilgjengelig i tidsskrifter og forskjellige bøker, har hans venner og elever i de senere årene sørget for å samle artikler og diskusjonsinnlegg i bøker.

Zen and Western theology gir kanskje den mest samlede presentasjon av Abes tenkning. Her får man først en innledende bolk som presenterer

hans grunntanker omkring zenbuddhismen, deretter analyser av sentrale tema i buddhistisk og vestlig tenkning, en videre filosofisk utdypning av sentrale buddhistiske begreper, og endelig en bolk som tar for seg religionens rolle og muligheter i det moderne samfunn. Dette er ikke lett stoff og krever innsikt i både vestlig og buddhistisk filosofi. Men som en vei inn i en dypere forståelse av sentrale tema i den filosofiske og religiøse øst-vest-dialogen er Abes bok viktig. Boken ble da også prisbelønnet av The American Academy of Religion i 1987.

De to andre bøkene som her omtales kan ses på som teologiske utdypninger av Abes buddhistisk sunyata-filosofi og dens relasjon til teologiske forståelser av kenosen, som vi allerede har nevnt ovenfor. Utgangspunktet i begge bøkene er en artikkel av Abe i to varianter: «Kenotic God and dynamic sunyata» og «Kenosis and emptiness». Forskjellene i bøkene skyldes nok først og fremst at Abe har forskjellige samtalepartnere. I *Buddhist emptiness and Christian trinity* er det bl.a. Hans Küng, Michael von Brück (tysk teolog med bakgrunn i India) og andre, og tematikken konsentrerer seg om selve forståelsen av gudsbegrepet og av triniteten. *The emptying God* har foruten fremtredende kristne teologer også en jødisk samtalepartner, Eugene B. Borowitz. Han bringer nye elementer inn i diskusjonen og bidrar dermed til å skjerpe en del av problemstillingene. Det er såvidt jeg vet første gang jødiske teologer er med i en såpass faglig tung diskusjon sammen med buddhister og kristne. Ikke minst bidrar Borowitz med sine spørsmål omkring forståelsen av

Guds allmakt, det onde og holocaust. Videre er hans reserverthet omkring ambisjonen om å kunne utsi noe om den indre dimensjonen i guddommens vesen en viktig påminnelse til buddhister og kristne som blir ganske veltalende i sine teologiske og filosofiske spekulasjoner.

Bøkene anbefales til studium og fordypning, men de forutsetter en viss innsikt i utgangspunktet og en persjon utholdenhet i fortsettelsen.

Notto R. Thelle

Seiichi Yagi and Leonard Swidler, *A bridge to Buddhist-Christian dialogue*, New York: Paulist Press 1990.

Denne boken kan ses på som en teologisk videreføring av de bøkene som ble omtalt ovenfor. Seiichi Yagi er i utgangspunktet nytestamentlig teolog og har hatt stor innflytelse på det teologiske miljø i Japan, samtidig som han befinner seg i utkanten av kirken og det teologiske establishment. Selv om man tydelig merker hans eksegetiske skolering, har hans engasjement gått mer i retning av religionsfilosofi og forsøket på å finne et ståsted der buddhister og kristne kan møtes i en felles samtale. Også for Yagi er det Kyoto-filosofien og arven fra Kitaro Nishida og hans disipler Nishitani og Abe som former samtalens rom, i tillegg til hans egen tolkning av kristendommen. Her merker man også tydelig påvirkningen fra Yagis venn og veileder, filosofen Katsumi Takizawa, som undertegnede i en annen sammenheng litt paradoksalt har beskrevet som en «buddhistisk barthianer» eller «barthiansk buddhist». I en rekke om-

fangsrrike bøker har Yagi med stor flid og møye gjort rede for sin forståelse av både buddhisme og kristendom.

Den foreliggende boken kan kanskje fungere som en innføring i Yagis grunnleggende tanker. I bokens første del gir den amerikanske religionsfilosofen Leonard Swidler, professor i «Interreligious Dialogue and Catholic Thought» ved Temple University, en orientering om tendenser i den buddhistisk-kristne dialogen i sin alminnelighet, deretter om buddhismens stilling i Japan og Yagis posisjon i japansk teologi. Swidlers tanke er tydeligvis at Yagis og hans bok skal fungere som en «Jerusalem-Tokyo bridge», som han kaller det.

I bokens andre halvdel kommer en engelsk utgave av Yagis teologi, oversatt fra tysk, opprinnelig tenkt på japansk. Den gir et godt bilde av Yagis tenkning, utfordrende og krevende. Jeg har selv vært fascinert av Yagis vilje til forståelse og brobygging, men opplever igjen og igjen en viss matthet over det abstrakte ved hans modeller og systemer. Den buddhistiske tradisjon Yagi særlig befatter seg med, er zen, men man merker ikke mye til zenbuddhismens sunne skepsis overfor begrepsmessig analyse og spekulasjon. Det er ikke zen og sunyata (tomheten, se forrige anmeldelse) som religiøs praksis og innsikt som preger Yagis tenkning, men zen og sunyata som filosofisk grep og tilnærming. Det er nyttig nok, og gir interessante perspektiver, men det blir av og til litt vel mye sjonglering med begreper.

I tillegg til dette, må det nevnes at den ensidige konsentrasjonen om zen (og tildels Dt rene lands buddhisme) i Kyotoskolen og i Yagis og Swidlers

tilnærming, lett kan få en til å overse andre viktige samtalepartnere i japansk buddhisme. Jeg tenker her ikke minst på de to hovedtradisjonene som stammer fra Tendai- (med Nichiren og andre grener av buddhismen med Lotussutraen i sentrum) og den esoteriske Shingon-buddhismen.

Notto R. Thelle

Per Kværne og Kari Vogt. *Religionsleksikon: Religion og religiøsitet i vår tid*. Kunnskapsforlaget 1993.

Kunnskapsforlagets religionsleksikon er et imponerende arbeid, knapt og presist og med stor bredde i innholdet. I et samfunn som selv blir mer og mer pluralistisk og samtidig får en økende kontakt med resten av verden, er det uhyre nyttig å ha en oppslagsbok som gir pålitelig informasjon.

Utgangspunktet for arbeidet er databasen i Aschehoug og Gyldendals Store Norske Leksikon. De to forfatterne oppdaget imidlertid at mye av stoffet måtte revideres og utvides, slik at det i hovedsak er blitt et nytt verk. Leksikonet har tyngdepunktet i religioner, bevegelser og religiøse fenomener som er av betydning i vår tid og som det er sannsynlig at norske lesere støter på. Utdødde religioner som fororientalske religioner, egyptisk, antikk europeisk, norrøn og keltisk religion er ikke dekket. Men leter forgjeves etter Odin, Jupiter, Zeus, Astrate og Marduk.

I hovedsak må man akseptere forfatternes samtidsprioritering iallfall innen de rammene et slik hendig ettbindsleksikon legger. Man kan likevel spørre om de ikke har vært for

skjematiske i utvelgelsesprosessen. Det er svært mye av de gamle religionene som er utdødd qua religion, men som lever som begreper, som en del av historiske og litterære tradisjoner, og mange ville ha hatt nytte av noe romsligere utvalgs-kriterier her. Dette gjelder ikke minst alle som arbeider i undervisningssektoren på forskjellige nivåer. Det kan nevnes at det tilsvarende danske leksikon *Religion/Livsanskuelse* (Gyldendal) har med mye av det stoffet som er kuttet ut i Kværnes og Vogts bok.

På den annen side har vekten på aktualitet gitt rammer for å ta med mye stoff om nye religiøse bevegelser og fenomener som preger situasjonen i vår tid. Her er det mye å hente. En rask stikkprøve viser likevel at det er rom for mer: stikkord som healing, homeopati, chakra, mahikari (japansk healingbevegelse som også fins i Norge), chi og en rekke andre aktuelle termer er ikke med. Det siste er ikke nevnt som en alvorlig kritikk, mer som et uttrykk for at oppgaven nesten er uoverkommelig og at senere revisjoner kanskje kan følge opp aktualitetsaspektet.

Som teolog tillater jeg meg en undring over forordets kommentar om at leksikonet hverken er teologisk eller kirkehistorisk, men religionshistorisk. Hva er et kirkehistorisk religionsleksikon? Går kommentaren på utvalgs-kriterier eller på metode og holdning? Hvis den impliserer at et teologisk religionsleksikon ville medføre en innebygget leksikalsk apologetikk, er det på tide å revidere synet på hvorledes seriøs teologi driver et faglig arbeid på dette nivået.

På tross av en del spørsmål til utvalgs-kriteriene og – selvsagt – en rekke kommentarer til enkelte frem-

stillinger, er det all grunn til å gratulere forfatterne med et gjennomført kvalitetsarbeid. De har gjort en kjempejobb, til glede både for fagfolk på alle nivåer og for allment interesserte.

Notto R. Thelle

Gunnar Heiene, *Eivind Berggrav – En biografi*, Universitetsforlaget 1992.

Eivind Berggrav har fått en biografi han fortjener. Alex Johnsons *Spenningsmann*, skrevet på rekordtid etter Berggravs død, var også et velfortjent minnesmerke. Men den var tross alt et mer journalistisk portrett, preget av forfatterens nærhet til sitt emne både i tid og i personlig engasjement. Gunnar Heienes biografi er basert på flere års forskningsarbeid, først med en avhandling om Berggravs politiske etikk, deretter tre års videre NAVF-stipendium for å skrive hans biografi. Heldigvis har forfatteren ikke latt seg tynges av sitt materiale, men har kombinert evnen til kritisk distanse med engasjement og innlevelse.

Det er levende historie som presenteres. Berggrav var så til de grader en del av vårt århundres teologi og kirkehistorie at mange av leserne vil nikke gjenkjennende eller hode-rystende. Noen vil først og fremst fatte interesse for krigsbegivenhetene, kirkekampen og rettsoppgjøret. Andre vil engasjeres av kulturpersonligheten Berggrav, med hans åpne og uredde holdning. Eller de fascineres av religionsforskeren og religionspsykologen Berggrav, pres-ten og bispnen, økumenen og formid-

leren Berggrav, eller andre roller. Det som kanskje ikke kommer tydelig nok frem, er Berggravs humor, den litt sleivete – av og til friskfyraktige – stilen som kunne irritere men også forløse.

Undertegnede blir slått av at Berggrav ikke bare var aktiv i så mange sammenhenger, men var kreativt til stede og skapte holdninger og løsningsmodeller som fremdeles virker aktuelle. Ikke så å forstå at hans synspunkter og løsninger kan overføres direkte, men det er noe ved hans valg og holdninger som vekker gjenkjennelse og inspirerer. Berggrav var en kirkeleder som kunne gjøre feil, men han var klarsynt og selvstendig og modig. Ikke minst i disse urolige og fryktsomme kirketider savner vi ledere av Berggravs format.

Boken anbefales på det varmeste.

Notto R. Thelle

Reidar Hvalvik, *Drømmen om det tapte paradiset: En bok om Jehovas Vitners lære*, Oslo: Credo 1992 (2. utvidede utgave).

Geir Harald Johannessen, *Vekkelse eller villfarelse: Trosforkynnelsen alias Herlighetsteologien: Hvor herlig er den?* Lunde Forlag 1991.

Mellom kvanter og guruer: En bok om New Age, Credo 1990.

De tre bøkene er så forskjellige at de knapt bør sammenliknes. Både prestensnivå og stil tyder på at de ikke helt har samme målsetning og kanskje sikter mot forskjellige leserkretser.

Uten sammenlikning for øvrig har undertegnede størst sans for Hvalviks tilnærming. Hans bok om Jehovas

Vitner setter klare rammer: en undersøkelse av Jehovas Vitners lære, en kritisk gjennomgang utfra kirkelig teologi og en diskusjon om hvorledes man møter vitnene. Hvalvik skriver klart og konsist, dokumenterer sine påstander, og fører en saklig diskusjon. Han føler ikke behov for noen polemisk tone, selve det saklige innhold i presentasjonen taler for seg. Leseren sitter igjen med et godt bilde av hva Jehovas Vitner står for. Ikke minst er det en bok man kan gå tilbake til når man har behov for det. Boken bør finnes i hyllene til alle som har ansvar for veiledning og undervisning i kirke og skole.

Geir Johannessens bok om trosforkynnelsen/herlighetsteologien står for en langt enklere tilnærming. Forfatteren har ingen vitenskapelige ambisjoner, men ønsker på basis av lesning og en del kontakter å redegjøre for hovedtendensene i herlighetsteologien og advare mot dens farer. I hovedsak står forfatteren for en sunn vurdering av herlighetsteologien, og boken kan være nyttig lesning for kristne som tiltrekkes av disse tendensene. De som har behov for en grundigere analyse og teologisk dis-

kusjon, vil nok bli skuffet. Det blir vel mye grovskisser av tanker og tendenser, raske hopp fra oldkirkens gnostisisme til New Thought og New Age, korte kapitler og avsnitt, argumentasjon med bibelsteder og sitater, av og til litt hulter til bulter. Men så har ikke forfatteren lovet noen grundig analyse, snarere en tankevekker og advarsel. Som sådan kan den kanskje være nyttig.

Mellom kvanter og guruer er en samling av artikler, antakelig basert på et seminar om New Age. Artiklene bringer ikke så mye nytt i forhold til annen litteratur som er kommet om emnet fra kristelig hold i de senere årene, bortsett fra Gjøtteruds avmystifisering av kvantefysikken og kritikk av den lettvinde talen om paradigmeskifte utfra nyere naturvitenskap. «Kvantefysikkens helhetstrekk er . . . veldefinert og avgrenset og gir ikke grunnlag for de diffuse helhetsvisjoner vi møter i New Age,» hevder Gjøtterud. Undertegnede mangler kompetanse på hans fagfelt, men det er utvilsomt et viktig korrektiv til alt lettvint snakk om fysikkens Tao, holisme og det store vendepunktet.

Notto R. Thelle